

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ФІЛОСОФСЬКІ ОБРІЇ

Науково-теоретичний журнал

Випуск 45

Заснований у липні 1999 року

Виходить два рази на рік

Полтава
2021

Institute of Philosophy named after H. S. Skovoroda NAS of Ukraine
Poltava Korolenko National Pedagogical University

PHILOSOPHICAL HORIZONS

Scientific and theoretical journal

Issue 45

Founded in July, 1999

Issued twice a year

Poltava
2021

УДК 1 (060,55)
ISSN 2075-1443 (Print)
ISSN 2412-2335 (Online)

ЗАСНОВНИКИ

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Андрущенко В. П.** – доктор філософських наук, професор, академік НАН України
- Васіляускенє Алдона** – доктор історичних наук, професор Шяуляйського Університету (Литва)
- Гардашук Т. В.** – доктор філософських наук, професор
- Єрмоленко А. М.** – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України
- Загороднюк В. П.** – доктор філософських наук, професор
- Кисельов М. М.** – доктор філософських наук, професор
- Колодний А. М.** – доктор філософських наук, професор
- Кравченко П. А.** – доктор філософських наук, професор
- Любимий Я. В.** – доктор філософських наук, професор
- Лях В. В.** – доктор філософських наук, професор
- Малахов В. А.** – доктор філософських наук, професор
- Райда К. Ю.** – доктор філософських наук, професор
- Сидоріна Т. Ю.** – доктор філософських наук, професор кафедри історії філософії Національного дослідного університету «Вища школа економіки» при Уряді Російської федерації
- Хамітов Н. В.** – доктор філософських наук, професор
- Шевченко В. В.** – доктор філософських наук, професор
- Шейко С. В.** – кандидат філософських наук, професор
- Яроцький П. Л.** – доктор філософських наук, професор

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ

Головні редактори: **Колодний А. М., Кравченко П. А.**

Філософські обрії: *Наук.-теорет. журн. / Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка.* – Вип. 45. – К. ; Полтава, 2021. – 142 с.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 15491-4083 ПР від 22.06.2009 р.
КВ № 23461-13301 ПР від 22.06.2018 р.

UDC 1 (060,55)
ISSN 2075-1443 (Print)
ISSN 2412-2335 (Online)

FOUNDERS

Institute of Philosophy named after H. S. Skovoroda NAS of Ukraine
Poltava Korolenko National Pedagogical University

EDITORIAL BOARD

- Andruschenko V.P.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, academician NAS of Ukraine
- Vasilyauskyenye Aldona** – Doctor of History, Professor Shyaulyayskiy University (Lithuania)
- Gardashuk T.V.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Ermolenko A.M.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine
- Zagorodniuk V.P.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Kiselev M.N.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Kolodnyi A. M.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Kravchenko P.A.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Ljubivoje Y.V.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Lyakh V.V.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Malakhov V.A.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Reid K. Y.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Sydorina T. Y.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the History of Philosophy, National research university «Higher School of Economics» under the Government of the Russian Federation
- Khamitov N.V.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
- Shejko S.V.** – Candidate of Philosophical Sciences, Professor
- Yarotskiy P.L.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor

EDITORSHIP OF THE JOURNAL

Editor-in-chiefs: Kolodnyi A. M., Kravchenko P. A.

Philosophical horizons : a scientific-theoretical journal / Institute of Philosophy named after H. S. Skovoroda NAS of Ukraine, Poltava Korolenko National Pedagogical University. – Issue 45. – Kyiv ; Poltava, 2021. – 142 p.

Testimonial about the state registration KV № of 15491-4083, PR from 22.06.2009

KV № of 23461-13301 PR from 22.06.2018

ЗАТВЕРДЖЕНО:

*вченою радою Полтавського
національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка,
протокол № 2 від 24 вересня 2021 р.*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Йосипенко Оксана Миколаївна – доктор філософських наук, старший науковий співробітник відділу історії зарубіжної філософії Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України;

Фейзієв Джаваншир Ейюб оглу – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Інституту філософії, соціології і права Національної академії наук Азербайджану.

Хоффманн Генрик – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри релігієзнавства Інституту історії релігії, Ягелонський університет (Краків, Польща).

Науково-теоретичний журнал
«Філософські обрії» зареєстровано в
міжнародних каталогах періодичних видань
та баз даних:
Index Copernicus
Open Academic Journals Index (OAJI)
Polska Bibliografia Naukowa
Ulrich's Periodicals Directory
OpenAIRE
Google Scholar (Гугл Академія)
Журнал включений у Всеукраїнський
реєстр наукових видань, належить
до періодичних видань, що мають
бібліометричні профілі»

Редакція дотримується політики рецензування «Double blind peer review». Листування з приводу результатів рецензування редакція видання не веде. Рукописи не повертаються. Думка авторів опублікованих матеріалів може не збігатися з редакційною.

APPROVED:

*by scientific advice board
of Poltava Korolenko National
Pedagogical University
protocol № 2 from 24 September, 2021*

REVIEWERS:

Yosypenko Oksana Nikolaevna – Doctor of Philosophy, Senior Researcher, Department of History of Foreign Philosophy at the Institute of Philosophy named after G. S. Skovoroda, National Academy of Sciences of Ukraine;

Feyziyev Dzhavanshyr Eyyub oglu – PhD, senior researcher at the Institute of Philosophy, Sociology and Law of Azerbaijan National Academy of Sciences.

Hoffmann Henrik – Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Institute of Religious History of Religion, Jagiellonian University (Krakow, Poland).

Scientific and theoretical journal
«Philosophical Horizons» registered in the
international directories of periodicals
and databases:
Index Copernicus
Open Academic Journals Index (OAJI)
Polska Bibliografia Naukowa
Ulrich's Periodicals Directory
OpenAIRE
Google Scholar
Journal is included in the
Register of Ukrainian scientific publications,
belongs to periodicals
with bibliometric profiles

Editorial board follows policy of review as «Double blind peer review». Editorial board does not practice correspondence concerning the results of the review. Manuscripts will not be returned. The idea of the published material may be different from the editorial.

Електронна версія журналу розміщена на сайті

<http://philosobr.pnpu.edu.ua>

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

<i>Кравченко П.А., Безруков С.І.</i> Витоки концепту «лібертаріанський патерналізм» у науковій літературі: соціально-філософський аспект	8
<i>Колодій О.С., Шейко С.В.</i> Деїзм як визначальний принцип формування філософії історії Вольтера	18

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ, ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

<i>Мешков В.М., Луговський О.В.</i> Про природу надособової реальності духовної культури	31
<i>Шапвал В.М.</i> Глобальна еволюція і перспективи людського інтелекту	42
<i>Кравченко П.А., Кісельова Т.В.</i> Людина і безсмертя в поглядах трансгуманістів	50
<i>Усанова Л.А., Супрун Г.Г.</i> «Інакшість» як конфлікт ідентичностей у цифровому середовищі	58
<i>Кравченко П.А., Костенко М.Т.</i> Чинники формування гідності людини в моральній культурі народу	66

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

<i>Царенко А.В.</i> Догматичні смисли драми Святителя Георгія (Кониського) “воскресіння мертвих”	79
<i>Богомолець О.В.</i> Іконопис: барокова ментальність українців	96

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

<i>Ільченко А.М.</i> Філософсько-методологічні засади реформування вищої освіти у творчості В. Вернадського	111
Перелік закладів обов’язкового розсилання журналу «Філософські обрії»	124
Вимоги до оформлення та подання статей	126

CONTENTS

SOCIAL PHILOSOPHY AND PHILOSOPHY OF HISTORY

<i>Kravchenko P.A., Bezrukov S.I.</i> Origins of the concept of «libertarian paternalism» in scientific literature: social and philosophical aspect	8
<i>Kolodii O.S., Sheiko S.V.</i> Deism as a definitive principle for the formation of the philosophy history of Wolter's	18

PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY, PHILOSOPHY OF CULTURE

<i>Meshkov V.M. Lugovskiy O.V.</i> About the nature of the supra-personal reality of spiritual culture	31
<i>Shapoval V.N.</i> Global evolution and prospects human intelligence	42
<i>Kravchenko P.A., Kiselyova T. V.</i> Human and immortality in the views of transhumanists	50
<i>Usanova L.A., Suprun H.H.</i> «Otherness» as a conflict of identities in the digital environment	58
<i>Kravchenko P.A., Kostenko M.T.</i> Factors of formation of human dignity in the moral culture of the people	66

RELIGIOUS

<i>Tsarenok A.V.</i> Dogmatic senses of st. Georgiy (konys'kyj's) drama "resurrection of the dead people"	79
<i>Bogomolets O.V.</i> Iconography: on baroque mentality of ukrainians	96

PHILOSOPHY OF EDUCATION

<i>Ilchenko S.A.</i> Philosophical and methodological fundamentals of reforming higher education in the works of V.Vernadskyi	111
---	-----

List of institutions for compulsory delivering of the journal «Philosophical horizons»	124
--	-----

Requirements and submission of the articles	126
---	-----

УДК 101.8 : 316.422 : 378
<https://doi.org/10.33989/2075-1443.2021.45.243041>
ORCID ID: 0000-0003-1862-3639

Алла Ільченко

ІЛЬЧЕНКО Алла Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Полтавського державного аграрного університету. Сфера наукових інтересів – філософія освіти, філософія культури.

e-mail: alla.ilchenko@pdaa.edu.ua

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ТВОРЧОСТІ В. ВЕРНАДСЬКОГО

***Анотація.** У статті здійснюється аналіз філософсько-методологічних засад реформування вищої освіти в творчості В. Вернадського першої половини ХХ ст. Автор обґрунтовує, що вони безперечно мають важливе світоглядно-методологічне значення для вивчення напрямів та ціннісних орієнтирів сучасної трансформації вітчизняної вищої школи в епоху взаємовпливів глобалізації освітнього простору та відтворення самобутньої національної освітньої традиції в умовах українського державотворення. Доведено, що основоположними регулятивними принципами удосконалення вищої школи, на думку вітчизняного науковця є: раціональність, науковість, демократизація, гуманізація освіти, духовно-культурне освоєння світу та навчання упродовж усього життя у поєднанні з класичною моделлю університету. Визначено, що при побудові навчально-виховного процесу у вищій школі доцільно постійно враховувати результати новітніх наукових досліджень з дотриманням глибоких демократичних основ.*

***Ключові слова:** університетська освіта, науковість, раціональність, духовність, вища школа, реформування, глобальний освітній простір, В. Вернадський.*

Вступ. Стратегічним загальнонаціональним завданням державної освітньої політики, в умовах активної євроінтеграції України, за-

© А. М. Ільченко, 2021

лишається розробка основних напрямів реформування й модернізації культурно-освітньої, науково-технічної та інших сфер життєдіяльності суспільства. Це сприятиме підвищенню якості надання освітніх послуг в умовах вищої школи з метою підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних до професійного розвитку, мобільності, конкурентоспроможності на сучасному ринку праці. Для реалізації поставленого завдання сформований спільний освітній і науковий простір в масштабах усього континенту – «зона європейської вищої освіти», розроблені єдині критерії і стандартизовані підходи до організації навчально-виховного процесу у сучасних закладах вищої освіти, особливостей їх функціонування. Важливим є те, щоб участь системи вищої освіти України в цих перетвореннях була спрямована не лише на її розвиток і набуття новітніх якісних ознак, а й на збереження кращих традицій, національних стандартів її якості (Ільченко, Шейко, 2014, с.6). Тому, серед актуальних проблем сучасної трансформації світової та національних освітніх проєктів рельєфно виділяються питання теоретико-методологічного обґрунтування кардинальних змін у розвитку вищої освіти, визначення спільної мети та засобів здійснення освітніх реформ.

Сучасні науковці зазначають, що об'єктивними засадами перебування вищої освіти ХХІ ст. виступають такі прояви соціальної реальності як: культура постмодернізму, політика глобалізації, ослаблення ролі національної держави, тоді найактуальнішими протиставленнями визначаються «міжнародна інтеграція» чи «національна дезінтеграція», «глобалізація» чи «внутрішня соціальна стабільність», що викликає певні суперечності. Оскільки у період глобалізації університети зазнають значних трансформацій, то цей процес може призводити до трагічних наслідків в соціально-гуманітарній площині, наприклад, «завершення доби модерну», «кінець історії», «зникнення закладу» тощо (Квек, 2002, с. 270). Схожі кризові явища у розвитку вищої освіти мали місце в різні історичні часи: у період зародження університетської освіти в Середньовіччі, в епоху Європейського Просвітництва та становлення національних держав, а також на межі ХІХ – початку ХХ ст. Вихід освіти із кризового стану відбувався об'єктивно, із врахуванням сукупності суспільних відносин, розвитку наукових досліджень, загальної культури та досягнення техніки, проте важливого значення набували регулятивні принципи освітньої діяльності – ті універсальні підстави, що формували кінцеву мету вищої освіти і визначали засоби її досягнення. Наприклад, «ідея культури» за творцем Берлінського університету В. фон Гумбольдтом чи принципи раціональності за ідеями засновника німецької класичної філософії І. Канта (Шейко, с.2004:

13). Проте регулятивні ідеї чи загальні засади вищої школи постійно змінювались впродовж XIX ст. під впливом наукових успішних досліджень, процесів інтеграції та диференціації теоретичного знання, отримання наукового статусу природничого і соціально-гуманітарного знання, розвитку цивілізаційних процесів та досягнень теорії і практики педагогіки вищої школи.

У цьому відношенні значну евристичну вагу мають недостатньо проаналізовані теоретико-освітянські погляди, зокрема розкриття філософсько-методологічних засад реформування вищої освіти, відомого вітчизняного науковця і філософа, академіка В. Вернадського. Учений світового масштабу впродовж усього свого професійного життя, особливо в часи соціальної та політичної напруги в розвитку російського й українського суспільств, досліджував проблеми вищої освіти. Саме В. Вернадський, маючи величезний науковий й освітянський досвід, уміло визначив регулятивні принципи розвитку вищої школи, її єднання з народом, шляхи удосконалення. Нині наукові погляди відомого філософа, освітянина, його професійний досвід можуть надати неоціненну послугу в процесі розвитку й модернізації сучасної вищої освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. В істотно-освітянському контексті знаходження філософського підґрунтя моделі розвитку університетської освіти виступають предметом дослідження у творчості представників німецького класичного ідеалізму кінця XVIII – початку XIX ст.: І. Канта, І. Фіхте, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля та В. фон Гумбольдта. Творці класичної ідеї університету дотримувалися загальних принципів раціоналізму, науковості та цілісності філософського знання, що визначали процеси формування, творення особистості, освіченості впродовж усього XIX ст. (Шейко, 2004, с.14).

У нових соціально-економічних умовах XX ст., у зв'язку з розвитком наукових досліджень, індустрії, техніки та новітніх технологій, а також появою всесвітніх глобалізаційних процесів, кардинально змінюється підхід щодо обґрунтування відповідних засобів та кінцевої мети реформування вищої освіти. Переконаливо доводиться необхідність раціоналістичної підстави трансформації освітньої діяльності, проте критично оцінюється застосування формально-логічного закону достатньої підстави до існування університетської освіти взагалі (Деріда, 2002, с.235).

Ця проблема є предметом гострих дискусій відомих філософів, соціологів, психологів, педагогів, зокрема знаходить своє відображення у творчості видатних мислителів XX ст.: Хосе Ортеги-і-Гассета, Карла Ясперса, Ганса-Георга Гадамера, Юргена Габермаса, Марека Квека. Значний внесок у розв'язання даної проблеми, а також актуальних пи-

тань становлення вітчизняної системи вищої освіти, розвитку методології і формування наукового світогляду зробив В. Вернадський.

Основні засади реформування вищої освіти в творчості вітчизняного вченого аналізують у своїх працях сучасні дослідники: Т. Бевз, В. Долін, В. Дронов, А. Лубков, С. Мікулінський, В. Моргун, В. Рибалка, А. Самодрин, О. Шубнікова, інші. Науковці і практики зазначають, що саме прогресивні ідеї відомого філософа і науковця залишаються й понині актуальними й мають бути в повній мірі осмислені й оцінені сьогодні новим поколінням.

Мега та завдання статті. Метою статті є визначення достатніх засад реформування вищої освіти в творчості В. Вернадського першої половини ХХ ст., що безперечно мають важливе світоглядно-методологічне значення для вивірення напрямів та ціннісних орієнтирів сучасної трансформації вітчизняної вищої школи в епоху взаємовпливів глобалізації освітнього простору та відтворення самобутньої національної освітянської традиції в умовах українського державотворення.

Для досягнення поставленої мети є потреба у вирішенні наступних завдань: проаналізувати філософсько-освітянські погляди В. Вернадського та висвітлити їх вплив на сучасний шлях розвитку вищої освіти; виявити зв'язок між регулятивними принципами розвитку вищої освіти В. Вернадського та педагогічною спадщиною його послідовників для формування глобального освітнього простору.

Методологія дослідження. Методологію дослідження становлять структурно-функціональний, соціокультурний та світоглядний підходи у їхній діалектичній єдності. Для вирішення конкретних завдань дослідження використано також принципи системності, об'єктивності, сходження від абстрактного до конкретного тощо.

Результати. Необхідність якісного реформування вищої освіти в різні історичні часи вимагала від науковців, педагогів, філософів-освітян ґрунтовних творчих пошуків, які не лише пояснювали причини відповідного стану розвитку освіти, а й передбачали шляхи здійснення продуктивних трансформацій в освітньому середовищі. Визначення загальних засад реформування вищої освіти у творчості В. Вернадського є однією із перших спроб реконструкції його філософсько-освітянської позиції. Аналізуючи основні завдання тодішньої вищої освіти, науковець широко використовував принцип історичності, і аргументовано доводив, що форми, методи і засоби організації навчання мають постійно змінюватися, наповнюючись якісно новим змістом.

Початок ХХ ст., на думку В. Вернадського, визначив новий період в історії вищої школи, що характеризувався такими рисами як: енергійність, жвавість перебудови, розширення галузей вищої освіти,

утворення нових її форм, поглиблення та корінна переробка традиційних проявів. Мислитель доводив необхідність реформування вітчизняної освітньої діяльності ХХ ст., усвідомлюючи той факт, що якісний переворот в освіті не можливий без кардинальних змін у соціально-економічному ладі суспільного життя держави. Реформи вищої освіти, пояснював учений, мають глибоке об'єктивне і суб'єктивне підґрунтя, насамперед, це колосальний ріст наукового знання та втілення його в техніці і в суспільних формах життя. За твердженнями академіка, бурхливий розвиток наукового знання і техніки спонукатиме до утворення нових форм, «систем, предметів вищої освіти», завдання яких полягатиме у «швидкості та повноті передачі завоювань науки і техніки за можливістю широким прошаркам молодого і дорослого населення» (Вернадський, 2001, с.3). Система вищої освіти буде вдосконалюватись завдяки невинному розповсюдженню знання, ефективної справи наукових досліджень та технічних винаходів.

Майже в той же історичний час, на початку 30-х р.р. ХХ ст., відомий іспанський філософ-освітянин Хосе Ортега-і-Гассет, з'ясовуючи причини та неминучість реформування західноєвропейської університетської освіти, став одним з перших, хто вважав, що потреба у реформі, на думку іспанського вченого, виникає через одну з двох причин: перша – через порушення в прямому значенні цього слова, тобто через поодинокі, нечасті випадки хибного застосування добрих правил; друга – через те, що зловживання трапляються так часто чи й постійно, стають такі звичайні або й схвалювані, що вже навіть не можуть називатись зловживаннями. «У першому випадку їх автоматично треба виправляти, у другому ж виправляти їх буде марно... це вже не аномалії, а неминучий наслідок спотворених правил. Саме проти цих останніх і варто спрямовувати реформи... але жодна інтуїція не зможе витворити добрих правил, поки вона твердо не визначить своєї місії, своєї ідеї... в основі університетської реформи має лежати її повне узгодження з місією університету» (Хосе Ортега-і-Гассет, 2002, с. 68).

В. Вернадський акцентував увагу на тому, що без винаходу достатніх засад реформування вищої освіти не можливо досягнути відповідної мети та здобутків в освітній діяльності. У своїх працях найважливішими основами кардинальних змін вищої освіти автор визначає принципи раціональності та духовності. Раціональність як загальна причина освітніх реформ пронизує усю сферу наукових досліджень, могутні колективні форми наукових організацій, що змінюють стан і характер вищої школи певного історичного часу. Духовність як самостійний принцип освіти тісно пов'язаний із раціональними основами

людського життя, вияву талановитих особистостей та організацією колективної наукової роботи.

Суттєвою рисою трансформаційних змін освіти також є демократизація та глибока гуманність (Шейко, 2002, с. 14). Не заперечуючи історичні впливи таких духовних початків, як релігія, мораль та філософія на формування демократичних основ людського життя, вітчизняний науковець доводить, що повага до свободи волі особистості має свій наслідок в «наукових успіхах і рості наукових знань та наукової техніки. За своїми ознаками наука є глибоко демократичною, оскільки вона має своїм джерелом лише силу розуму та глибину натхнення людської особистості» (Вернадський, 2001, с. 3). Отже, загальну основу широкої демократизації вищої школи безперечно становлять принципи раціональності та єдиної культурної духовності, що обумовлюють майбутню форму життя людства. «Тільки широкий розвиток демократичних засад нових типів закладів вищої освіти дасть міцне підґрунтя для подальшого її розвитку, організації науково-дослідної справи людства» (Вернадський, 2001, с. 7).

Реформування вищої освіти у творчості В. Вернадського наскрізь пронизано принципом науковості у взаємозв'язку з демократизацією, гуманністю. Учений завжди реально оцінював значення наукових досліджень, їх можливі наслідки для людства і дотримувався все життя високих етичних принципів ученого-громадянина. Науково-дослідна робота, на думку академіка, завжди має залишатись необхідним елементом вищої школи і завжди має носити випереджувальний характер. В. Вернадський зауважував, що «... поряд з ростом науки в новітній історії вищої школи слід прийняти до уваги ще одну рису нашого часу – демократизацію життя, її гуманність, зростаючий ріст демократії, зростання значення в житті, як суспільному, так і державному, демократичних норм та принципів. За своїми основами наука є глибоко демократичною, оскільки вона має своїм джерелом лише силу розуму та глибину натхнення людської особистості, і в своїх результатах абсолютно не пов'язана з будь-якими формами суспільного ладу... Лише наука й тісно пов'язана з нею техніка викликають єдність культури для всього людства. Однією з форм організації наукової роботи, та головним чином, проникнення її в загальнолюдську культуру, є вища школа» (Вернадський, 1989, с. 244).

Отже, завданням вищої школи є систематична передача наукових знань за допомогою новітніх педагогічних засобів, що залежить від творчої праці педагогів і їх бажання удосконалювати філософсько-методологічне підґрунтя освітньої діяльності. Лише поступове усвідомлення нерозривності наукових досягнень із досконаліми дидактични-

ми принципами, формами і методами стане непорушною підставою розвитку академічного середовища вищої школи. Учений переконує, що важливим для університетської освіти є раціональне поєднання науково-технічних винаходів із новітніми методами викладання: «вища школа нашого часу прагне створити можливості для кожного студента не лише для засвоєння знань, але й виконання ним наукової роботи, відповідно до наукових вимог часу» (Вернадський, 2001, с. 8).

Органічний синтез раціональності, духовності та науковості проявляється в обґрунтуванні В. Вернадським такої необхідної підстави в процесі проведення реформ вищої освіти, як розповсюдження «єдиної культури», доступної для всіх країн і народів та людства в цілому. Виходячи з досягнення власної концепції ноосфери, вчений запевняє, що тепер уся «земна куля становить єдину культурну область. Значення цього факту для організації та структури вищої освіти величезне» (Вернадський, 2004, с. 114). Цільність людської культури обумовлена розвитком наукового знання, тому що воно виступає «єдиною формою духовної культури, загальною для всього людства» (Вернадський, 2001, с. 4). Крім того, мислитель констатує той факт, що виключно розвиток науки та техніки, тобто раціональні засоби пізнання викликають до життя «єдність культури» в глобальних її масштабах, до чого також прагнуть різноманітні релігії та філософські системи, але які ще не досягли практичного втілення цілісності культури.

Розглядаючи питання про поєднання науково-дослідницької діяльності з університетською освітою, В. Вернадський зауважує, що не завжди відомий вчений може бути хорошим педагогом, а постійне поєднання наукової і навчальної складової не завжди може сприяти росту наукових знань і якості вищої освіти. Проте, наукові організації, відділившись від вищої школи, не зможуть у повній мірі відійти від неї. Ріст чисто наукових організацій якісно відображається на характері реформ вищої освіти, навіть, сам по собі, визначає перебудову вищої школи ХХ ст.

На думку В. Вернадського, реформи вищої освіти матимуть успіх за умови, коли освіта бере свій початок з народного середовища. Цим науковець стверджує егалітарний принцип освітньої діяльності, скерований на широкий загал – на народ, який навчається. Освіта впродовж життя чи неперервна освіта сприяє практичним змінам у суспільстві та визначає його духовні світоглядні засади. На цей процес безперечно має вплив науковий і технічний розвиток, який відбувається настільки стрімко, що стає неможливим отримати теоретичні знання, які б були достатніми на все життя. Невід’ємною характерною рисою цього явища має стати не лише продуктивна форма організації процесу навчан-

ня, а й сила, що охороняє культуру й національне існування народу, постійно формує, створює єдину культуру та національну міць.

Як зазначає вчений, важливим є зв'язок вищої школи з середньою освітою, який має підтримуватись за допомогою давніх традицій (Вернадський, 2001). Оскільки характерними рисами середньої освіти на той час залишалися формалізм, схоластичність викладання, елітаризм, то В. Вернадський зауважував, що у шкільну освіту потрібно впроваджувати різноманітні форми і методи навчання, що мають безпосередній зв'язок із практикою. В «Листах про вищу освіту в Росії» учений запевняв, що університети початку і кінця XIX ст. принципово відрізняються між собою, їх навіть складно порівнювати, оскільки вони мають відмінні теоретичні засади та різне практичне спрямування (Вернадський, 2010, с. 271). Тому, доцільно, щоб навчання у вищій школі тісно пов'язувалось з виробництвом для втілення технічного і технологічного знання, зокрема із заводами, фабриками, лікарнями, сільськогосподарськими підприємствами, де працюють і навчаються не лише молоді люди, але й дорослі, які вже побудували самостійне життя. Якісні зміни до організації вищої освіти, на думку науковця, має вносити й жіноча освіта, що порушить старі традиційні освітянські ідеали.

При побудові навчального процесу слід постійно враховувати результати новітніх наукових досліджень та глибокі демократичні основи – організацію народної школи. У цьому відношенні погляди вітчизняного освітянина знаходять своє підтвердження щодо оцінювання шкільного навчання і виховання у творчості засновника Берлінського університету початку XIX ст. В. фон Гумбольдта. Засновник західноєвропейської вищої освіти доводив, що від школи до університету існує відповідна дистанція, пов'язана з формалізмом викладу знання, обмеженням творчості, відсутністю повноти і цілісності наукових досягнень та різноманітністю освітянських взаємозв'язків. Завданням шкільної підготовки має бути виховання учнів у «такій чистоті, щоб вони фізично, морально та розумово були підготовлені до свободи та самостійних вчинків» (Гумбольдт фон В., 2002, с. 29).

В. Вернадський акцентував увагу на тому, що недоліки середньої освіти мають бути виправлені вищою освітою та постійною самоосвітою у широкому її розумінні. Яскравим прикладом організації взаємозв'язку навчання і практики, продовжує філософ, слугують заклади вищої освіти США кінця XIX – початку XX ст., в яких освіта будувалася на принципах раціональності, прагматизму, «ощадливості». Подібна позиція вітчизняного освітянина щодо кінцевої мети освітньої діяльності та особливостей її здобуття досить тісно пов'язана

з філософсько-педагогічними ідеями представників американської прагматичної школи, а саме Ч. Пірса і Д. Дьюї, провідними ідеями якої є підпорядкування концепції діяльності, а теоретичне знання мають бути засвоєні в процесі виконання практичних завдань.

В. Вернадський переконував, що вища школа має змінити свій історичний характер, прилаштовуючись до нової широкої відкритої аудиторії. Тому, важливо організовувати «курси для робітників, народні і селянські університети, домашнє читання, спеціальні, різноманітні технічні інститути, різні типи позашкільної освіти для дорослих, у поєднанні вищої освіти з народною педагогікою» (Вернадський, 2001, с. 7). Саме у цьому напрямі має відбуватися удосконалення освітньої діяльності. Народ, який навчається, на думку науковця, має перетворитися із об'єкта на суб'єкт навчання і виховання.

Підводячи певний підсумок дослідження загальних основ постійного розвитку вищої освіти, В. Вернадський визначає необхідні засади її реформування: по-перше, це «розвиток знання і його наукової організації», по-друге, «демократизація і гуманізація суспільного і державного життя», по-третє, «розповсюдження єдиної культури на всю земну кулю». Якщо ж ці чинники впливу знаходяться в пригніченому, нестабільному стані, тоді вища школа перебуває у кризовому стані і неминуче буде прагнути знайти вихід до її природної сутності – подолати насильно нав'язане їй обмеження демократичних принципів життя, стверджуючи «переваги людської особистості та людського розуму». Згідно цього вчення «не можна довго стримувати життя живої країни і живого народу в межах, що не відповідають їх національній самосвідомості» (Вернадський, 2001, с. 5). Історична необхідність процесів розвитку науки і освіти приводить усі народи світу до демократичних умов виховання громадян та викладання наукового знання, до загальної єдиної культури людства та освіченості.

Обговорення. Раціональність та духовність освітньої діяльності, гуманність та демократизація у вищій освіті, поєднання теорії з практикою, використання новітніх наукових досліджень значною мірою сприяють реформуванню університетської освіти, визначаючи напрями, кінцеву мету та завдання вищої школи. Але їх впливовість підсилюється в багато разів в демократичному суспільстві, в сприятливих умовах для вільного розвитку творчої особистості та всебічного освоєння нею духовно-культурної спадщини всього суспільства. Трансформація вищої освіти у творчості В. Вернадського тісно пов'язана з загальними планетарними завданнями існування майбутнього людства. Саме процеси світового життя, що мають глобальне значення, входження людства у ноосферу, знаходять своє відображення у якісних змінах вищої

освіти. Лейтмотивом може стати вислів науковця: «вища школа знаходить у собі достатньо сили для боротьби зі складними зовнішніми умовами свого існування і невпинно йде до виконання, в межах нашої країни і нашого народу, загальнолюдського завдання – організація світової науково-дослідної діяльності, створення народу, що навчається» (Вернадський, 2001, с. 8).

Висновки. Аналіз філософсько-методологічних засад реформування вищої освіти у творчості В. Вернадського показав, що основоположними регулятивними принципами удосконалення вищої школи є: раціональність, науковість, демократизація, гуманізація освіти, духовно-культурне освоєння світу та навчання упродовж усього життя у поєднанні з класичною моделлю університету. Так, принцип раціональності, пронизуючи весь навчально-виховний процес у вищій школі забезпечує синтетичне поєднання науково-дослідної діяльності та дидактичних засобів і методів змісту навчання. Принципи демократизації та гуманізації освіти створюють сприятливі умови для формування творчої вільної особистості, прояву її індивідуальних здібностей, талантів, відповідно до потреб і можливостей самої людини та суспільства загалом.

Розкриття змісту філософсько-методологічних засад реформування вищої освіти у творчості В. Вернадського має вагоме значення для вирішення проблем удосконалення сучасної української системи вищої освіти. Зокрема, для розв'язання питань: раціонального поєднання можливостей глобального освітнього простору із традиціями національної української культури та вітчизняною системою освіти, синтетичного поєднання науково-дослідницької діяльності з навчально-виховною; взаємозв'язку теоретичного навчання з практичним досвідом і здобутками; реалізації гуманістичного і духовного розвитку українського суспільства.

Список літератури

- Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с.
- Вернадский В. И. Листи про вищу освіту в Росії. Ідеї В. І. Вернадського в освітньому просторі регіону. *Постметодика*. 2001. № 5–6 (37–38). С. 3–8.
- Вернадский В. И. Начало и вечность жизни. Москва, 1989. 386 с.
- Вернадский В. И. Письма о высшем образовании в России. Задачи высшего образования нашего времени. *Вернадский В. И. Избранные труды*. Москва, 2010. С. 270–282.
- Вернадский В. И. Труды по всеобщей истории науки. Москва : Наука, 1988. 336 с.

- Дерріда Ж. Закон достатньої підстави : Університет очима його послідовників. *Ідея Університету: Антологія* / упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. Львів : Літопис, 2002. С. 267–291.
- Ільченко А. М., Шейко С. В. Вища освіта і Болонський процес : навчально-методичний посібник. Полтава : РВВ ПДАА, 2014. 316 с.
- Квек М. Національна держава, глобалізація та університет як модерний заклад. *Ідея університету: Антологія* / упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. Львів : Літопис, 2002. С. 267–291.
- Хосе Ортега-і-Гассет. Місія Університету. *Ідея Університету : Антологія* / упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. Львів : Літопис, 2002. С. 67–107.
- Шейко С. В. Рациональність та духовність – основні засади реформування вищої освіти у творчості В. І. Вернадського. *Імідж сучасного педагога*. 2004. № 7. С. 13–16.

References

- Derrida, Zh. (2002). Zakon dostatnoi pidstavy: Universytet ochyma yoho poslidovnykiv [The law of sufficient grounds: The university through the eyes of its followers]. In M. Zubrytska (Comp.) *Ideia Universytetu: Antolohiia* [The idea of the University: Anthology] (pp. 235-265). Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Ilchenko, A. M., & Sheiko, S. V. (2014). *Vyshcha osvita i Bolonskyi protses : navchalno-metodychnyi posibnyk* [Higher education and the Bologna process: a textbook]. Poltava: RVV PDAA [in Ukrainian].
- Kviek, M. (2002). Natsionalna derzhava, hlobalizatsiia ta universytet yak modernyi zaklad [Nation state, globalization and the university as a modern institution]. In M. Zubrytska (Comp.) *Ideia Universytetu: Antolohiia* [The idea of the University: Anthology] (pp. 267-291). Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Ortega-i-Hasset, X. (2002). Misiia Universytetu [Mission of the University]. In M. Zubrytska (Comp.) *Ideia Universytetu: Antolohiia* [The idea of the University: Anthology] (pp. 67-107.). Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Sheiko, S. V. (2004). Ratsionalnist ta dukhovnist – osnovni zasady reformuvannia vyshchoi osvity u tvorchosti V. I. Vernadskoho [Rationality and spirituality – the basic principles of reforming higher education in the work of V. I. Vernadsky]. *Imidzh suchasnoho pedahoha* [The image of a modern teacher], 7, 13-16 [in Ukrainian].
- Vernadskii, V. I. (1988). *Trudy po vseobshchei istorii nauki* [Works on the general history of science]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Vernadskii, V. I. (1989). *Nachalo i vechnost zhizni* [Beginning and eternity of life]. Moskva [in Russian].
- Vernadskii, V. I. (2004). *Biosfera i noosfera* [Biosphere and noosphere]. Moskva: Airis-press [in Russian].
- Vernadskii, V. I. (2010). *Pisma o vysshem obrazovanii v Rossii. Zadachi vysshego obrazovaniia nashego vremeni* [Letters about higher education in Russia. The

tasks of higher education of our time]. In *Vernadskii V. I. Izbrannye trudy* [Vernadsky V. I. Selected Works] (pp. 270-282). Moskva [in Russian].

Vernadskiy, V. I. (2001). *Lysty pro vyshchu osvitu v Rosii. Idei V. I. Vernadskoho v osvitnomu prostori rehionu* [Letters about higher education in Russia. V. I Vernadsky's ideas in the educational space of the region]. *Postmetodyka* [Postmethodology], 5-6 (37-38), 3-8 [in Ukrainian].

Ильченко А.М.

ФИЛОСОФСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ В. ВЕРНАДСКОГО

В статье проводится анализ философско-методологических основ реформирования высшего образования в творчестве В. Вернадского первой половины XX века, которые имеют важное методологическое значение для определения основных направлений и ценностных ориентиров современной трансформации отечественной высшей школы в эпоху глобализации образовательного пространства. Доказано, что основополагающими регулятивными принципами совершенствования высшей школы, по мнению отечественного ученого, являются: рациональность, научность, демократизация, гуманизация образования, духовно-культурное освоение мира и обучение на протяжении всей жизни в сочетании с классической моделью университета. Определено, что при построении учебно-воспитательного процесса в высшей школе целесообразно постоянно учитывать результаты новейших научных исследований с соблюдением глубоких демократических основ. Трансформация высшего образования в творчестве В. Вернадского тесно связана с общими планетарными задачами существования будущего человечества. Именно процессы мировой жизни, имеющих глобальное значение, вхождение человечества в ноосферу, находят свое отражение в качественных изменениях высшего образования.

Ключевые слова: университетское образование, научность, рациональность, духовность, высшая школа, реформирование, глобальное образовательное пространство, В. Вернадский.

Ilichenko A.M.

PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF REFORMING HIGHER EDUCATION IN THE WORKS OF V. VERNADSKYI

Introduction. The article deals with philosophical and methodological fundamentals of reforming higher education in the works of V. Vernadskiy in the early 20th century. It undoubtedly has the important ideological and methodological significance for directions and values of modern transformation of Ukrainian higher education in the era of mutual influence of globalization of educational space and reproduction of the original national educational tradition in the conditions of

state-building. **The aim** of this article is to identify principles of reforming higher education in the scientific works of founder of the Ukrainian Academy of Sciences V. Vernadskyi. **The tasks** of this article are perform an analysis the philosophical and educational views V. Vernadskyi and explain their influence on the learning process in universities; to identify the relationship between the normative principles of higher education V. Vernadskyi and pedagogical and philosophical thoughts of other scientists for the formation of a global educational space. **Research methods** are structural-functional, socio-cultural and comparative approaches in their dialectical unity. **Research results:** V. Vernadskyi has been proved that the fundamental regulatory principles of improvement in higher education, according to the Ukrainian researchers, are: rationality, scientificity, democratization, humanization of education, spiritual and cultural learning of the world and lifelong learning in combination with the classical model of the university. It has been determined that during educational process in higher educational establishment, it is advisable to take constantly into account the results of the latest research in compliance with deep democratic foundations. **Conclusion.** The transformation of higher education in the work of V. Vernadskyi is closely connected with the general planetary tasks of the existence of future humanity. It is the processes of world life that play a global role for the entry of humanity into the noosphere, are reflected in the qualitative changes of higher education.

Keywords: *university education, scientificity, rationality, spirituality, higher school, reforming, global educational space, V. Vernadskyi.*